

## Tale ved Krigsseilermonumentet på Bygdøy 8. mai 2019

Av: Bjørn Tore Rosendahl, Norsk senter for krigsseilerhistorie, ARKIVET

Kjære alle sammen.

«Victory in Europe!» For 74 år siden ble dette skrevet inn med utropstegn i mange skipsdagbøker av norske sjøfolk som befant seg verden rundt i sin tjeneste for de allierte. Kaptein Arthur Kildahl var i Det karibiske hav da han fikk melding om fred i Europa, og allerede den 7. mai gikk flagget til topps på skipet han førte, DT *Petter II*. 16. mai kunne et lykkelig mannskap sende telegram hjem til sine familier i Norge.

Sjøfolkene på dette skipet hadde overlevd krigen, og de kunne etter hvert reise hjem. Men det var mange andre familier som forgjeves ventet på et liknende telegram i 1945. De fikk aldri sine kjære hjem igjen. Alt for mange sjøfolk mistet livet sitt på havet. Det er *de* vi særlig minnes og ærer her i dag. Samtidig må vi ikke glemme alle de tusener som overlevde, men som var merket for livet, og som kom hjem til et samfunn som ikke visste å verdsette deres innsats, betydning og offer. De fortjener også en sentral plass på en dag som denne.

Påkjenningene ved å seile i krig var mange. Mens britiske og amerikanske kolleger innimellom seilasene kunne reise hjem, var det naturligvis umulig for norske og andre okkuperte lands sjøfolk. Å være borte fra de man er glad i over så lang og urolig tid, var tungt for både de som var ute og hjemme. En av tre sjøfolk var gift da krigen startet. Rundt 4000 var mellom 14 og 18 år. Sjøfolkenes mulighet til å beholde kontakten med familien hjemme i Norge var svært begrenset. Noen fikk gitt livstegn fra seg gjennom korte Røde Kors-brev. Mange som seilte under krigen mistet helt kontakten med de der hjemme.

Dermed ble også informasjonen hjem til Norge mangelfull og usikker når sjøfolk opplevde skipsforlis, fangenskap, død – eller overlevelse. Dette finnes det mange eksempler på. 24. oktober 1945 stod det en liten notis i Arbeiderbladet, om en «frue» i Sandefjord. Hun hadde i 1942 fått melding om at hennes mann var død «ute», men 3 år senere kunne Nortraship melde at mannen hennes likevel var funnet i live på et hospital i Singapore.

Andre som gikk og ventet på et endelig svar, fikk ikke den samme gledelige meldingen som kapteinsfruen fra Sandefjord. Det gjaldt ikke minst familiemedlemmene til mannskapet på D/S *Octavian*. Det norske skipet med et mannskap på 16 nordmenn og en brite forsvant utenfor østkysten av USA i 1942, og det var ingen overlevende som kunne fortelle hva som hadde hendt. Det ble bare antatt at skipet var senket av en tysk ubåt. Uvissheten fortsatte inn i fredsdagene. Men håpet var borte, og i juli og august 1945 kom dødsannonsene til mannskapet på *Octavian* på trykk i norske aviser.

Det endelige svaret om hva som hadde skjedd med *Octavian* kom ikke før i 2018, da en gruppe amerikanske dykkere, ledet av Rustin Cassway, fant et skipsvrak utenfor kysten av New Jersey. Det var *Octavian*, og dermed kunne man også slå fast at det var den tyske ubåten U-123 som mest sannsynlig stod bak senkningen.

At de amerikanske dykkerne er til stede her i dag viser på en fin måte at de historiske båndene over Atlanterhavet fortsatt er sterke. Det er også mange slektninger av mannskapet til *Octavian* til stede her i dag. Jeg vil tro at det er mange av dere som syntes det var viktig å få et endelig svar på hva som egentlig skjedde med skipet i 1942.

Selv arbeider jeg til daglig for Norsk senter for krigsseilerhistorie ved ARKIVET i Kristiansand. For drøye tre år siden lanserte vi det nettbaserte Krigsseilerregisteret. Ved god hjelp av et 30-talls ivrige og utholdende frivillige rundt i hele Norge og store økonomiske bidrag fra private givere, gir vi hver enkelt krigsseiler sin egen side på internett hvor deres innsats blir dokumentert og minnet. Etter at vi også begynte å registrere utenlandske krigsseilere, passerte vi nylig 50 000 antall registrerte. Enda flere blir det når vi kommer i gang med å registrere de som seilte i hjemmeflåten og i Marinen. Mens vi i dag står samlet her ved et fysisk minnesmerke, kan vi si at Krigsseilerregisteret er et digitalt minnesmerke, som kun er et tastetrykk unna, uansett hvor i verden man er.

En tydelig erfaring med Krigsseilerregisteret er hvor viktig det er for etterkommere å få svar på hva som egentlig skjedde under krigen, som med *Octavian*. Det betyr mye for mange å kunne se hvilke skip krigsseileren i familien seilte på, om han ble utsatt for et forlis – og i så fall kunne lese i sjøforklaringen detaljert om hendelsesforløpet. Behovet for å vite gjelder ikke bare om de som omkom. Få krigsseilere har ønsket å fortelle til sine nærmeste om sine krigsopplevelser. Krigsseilerregisteret har dermed gitt mange etterkommere viktige svar og ny kunnskap.

Vi lever i en tid hvor vi kanskje endelig kan si at krigsseilerne begynner å få den anerkjennelsen som de fortjener. Flere krigsseilere har i alle fall sagt til meg at: «Vi har aldri tidligere hørt så mye fint om oss som det vi opplever nå.» Den viktigste enkeltgrunnen til det tror jeg, er Jon Michelet, som for alvor løftet fram krigsseilerne og deres historie for den store allmennheten. Et år etter hans bortgang synes jeg det er fint også å kunne minnes Jon Michelet her i dag.

Det vil stå mange varige spor igjen etter Jon Michelets store arbeid og sterke engasjement for krigsseilerne. Hans seks binds verk om skogsmatrosen Halvor Skramstad berørte det norske folk på en helt spesiell måte. Det skildrer hendelser og gir liv til erfaringer som representerer de aller fleste krigsseileres ulike historier og skjebner. Jeg tror det har vært viktig for mange etterkommere at krigsseilerens skjebner er blitt bekreftet i det offentlige rom på denne måten. Historien om krigsseilerne har på godt og vondt preget tusenvis av familier rundt om i Norge. Krigsseilerhistorien har derfor vært nåtid i svært mange familier helt siden krigens dager. Ved å nå så langt ut, og treffe både etterkommere og folk uten en krigsseiler i familien, har Jon Michelets romanserie bidratt til å knytte de

mange familiehistoriene nærmere sammen med den kollektive *norske* historien om krigsseilerne.

Foreløpig finnes det ingen kollektiv *internasjonal* krigsseilerhistorie. Men forskning fra andre maritime nasjoner viser at det er påfallende mange likhetstrekk mellom de ulike landenes historie under andre verdenskrig, inkludert den norske. Ikke minst gjelder det hvordan sjøfolkene har måttet kjempe for anerkjennelse og sin plass i den nasjonale krigshistorien.

Kanskje er det aller mest gjennom krigsseilernes historie vi forstår rekkevidden av at dette var en global krig. Sjøfolkene seilte på alle verdens hav i konvoier med skip fra mange nasjoner, og med kolleger om bord fra enda flere nasjoner. De allierte kalte seg United Nations under andre verdenskrig, og kanskje var det skipsfarten og sjøfolkene som aller mest framstod som forente nasjoner, når de seilte i sine konvoier.

Sjøfolkene var del av den globale krigen, og verdenskrigen som tok slutt for 74 år siden markeres i disse dager over hele verden. I Nederland feiret de allerede den 5. mai, i Storbritannia markerte de dagen i går, mens i Russland feires seiersdagen i morgen. I USA og i Kina er det naturlig nok seieren over Japan som markeres i august og i september.

I Battery Park i New York har det de siste årene vært avholdt en norsk-amerikansk minneseremoni den 8. mai ved et monument som ærer både krigsseilerne og den amerikanske gjestfriheten som sjøfolkene ble vist under krigen. For et år siden var de norske krigsseilerne Olav Aune og Karl Aksel Andresen hedersgjestene på arrangementet, bosatt som de var i USA.

Olav Aune gikk dessverre bort for kort tid siden. Jeg var så heldig å få snakke med han i 2011. Det han var aller mest opptatt av å formidle fra sin tid som krigsseiler, var hvordan han i 1940 berget livet takket være HMS *Jervis Bay*. Det armerte britiske handelsskipet hadde seilt rett imot det tyske krigsskipet *Admiral Sheer* for at de andre 37 skipene i konvoien skulle ha bedre sjanse til å slippe unna. *Jervis Bay* ble senket, samtidig som flere skip klarte å seile vekk fra kampsonen. Og på ett av disse skipene befant Olav Aune seg. Han var resten av livet dypt takknemlig for at noen andre hadde ofret seg i kampen, mens han kunne leve videre.

Det norske skipet D/S *Borgestad* stod i 1941 for en liknende oppofrende handling som *Jervis Bay*, med samme dødelige konsekvenser. Historiene om *Jervis Bay* og *Borgestad* viser hvilken brutal virkelighet og umulige valg krigsseilerne kunne stå overfor. Deres historier er sterke vitnesbyrd om hvordan sjøfolk og andre krigsdeltakere under andre verdenskrig ofret liv og helse for den fred og frihet vi i dag nyter godt av. Vi hedrer i dag krigsseilernes oppofrende innsats ved ikke å glemme deres historie. Vi hedrer deres minne ved å hegne om friheten de så sterkt bidro til at vi fikk denne dagen for 74 år siden.

Takk!